

V dnešní přednášce věnujeme bližší pozornost příbuzenským systémům, potomstvu, manželství. Všechny tyto instituce provázejí lidskou společnost po celou jeho historii.

Antropologové studují příbuzenské vztahy u jednotlivých společností a způsoby jejich vyjádření.

Etnografové velmi rychle rozeznají sociální rozvrstvení společnosti. Studují národy, nebo určité skupiny lidí, jejich chování, činnost a složení. Příbuzní většinou žijí ve stejné vesnici, pracují dohromady a společně vykonávají náboženské obřady. Mají mezi sebou určité příbuzenské vztahy. Abychom pochopili jejich sociální strukturu musíme tyto skupiny podrobně studovat. Např. skupina požívající největší vážnosti ve kmeni se může skládat z potomků jednoho dědečka. Tito lidé zpravidla žijí v sousedních domech, obdělávají sousední pole a pomáhají si navzájem. Jiná skupina, odvozující svůj původ od jiného předka nemusí nutně žít tak pospolitým životem.

Aby mohl etnograf studovat příbuzenské vztahy musí napřed zjistit co znamená u studovaného národa pojem příbuzenství. Příbuzenství stejně jako etnicita je dáno kulturou studovaného národa. To znamená, že v některých společnostech jsou biologičtí příbuzní po určité linii považováni za příbuzné zatímco v jiných společnostech za příbuzné považování nejsou. Vypytáváním se etnograf zjistí genealogické vztahy mezi příbuznými.

Příbuzenské skupiny

Jednou z nejrozšířenějších příbuzenských skupin je nukleární rodina (jádrová). Jiné skupiny zahrnují rozšířené rodiny (skládající se z několika generací), line a klany. Příbuzenské skupiny jsou složeny z lidí odvozujících svůj původ od společného předka. Jsou to základní organizační skupiny v sociální organizaci přírodních společností.

Existují důležité rozdíly mezi nukleární rodinou a příbuzenskou skupinou. Příbuzenská skupina trvá pořád. Nukleární rodina trvá jen tak dlouho, dokud rodiče a děti žijí spolu (dokud děti nedospějí, nebo nedojde k rozvodu). Členství v příbuzenské skupině vzniká narozením (vždy po otcovské nebo mateřské linii) a trvá celý život. Většina lidí je v průběhu svého života součástí dvou nukleárních rodin. Narodí se v rodině, složené ze svých rodičů a sourozenců. Jakmile dospějí ožení se nebo provdají a vytvoří vlastní jádrovou rodinu. Protože v mnoha společnostech je možný rozvod. Lidé mohou za svůj život vytvořit více nukleárních rodin po sobě.

Rozlišujeme mezi rodinou původní (rodinu ve které se narodíme a vyrosteme) a rodinou vytvořenou (vlastní rodina kterou si vytvoříme po sňatku).

Jádrová rodina

Jádrová rodina je rozšířena v mnoha kulturách, ale není univerzálním znakem lidské kultury. V některých společnostech jádrová rodina neexistuje. V dalších kulturách nehraje jádrová rodina nějakou zvlášť významnou roli v sociálním životě. Funkci jádrové rodiny mohou převzít a zcela nahradit jiná sociální uskupení většinou příbuzenská společenství a rozšířená rodina. Jinými slovy existuje hodně modifikací jádrové rodiny.

Příkladem mohou být Nayarové z jižní Indie. Žijí v matriarchátu (to znamená, že příbuzenství se odvozuje po mateřské linii). V jejich tradiční svatba je spíše formální. Po svatebním obřadu se dívka vrátí ke své rodině, často aniž by měla pohlavní styk se svým manželem. Také manžel se vrátí ke své rodině. Po svatbě mají nayarské ženy více sexuálních partnerů. Děti se stávají členy matčiny rodiny a od ní odvozují své příbuzenství. Nejsou považovány za příbuzné svého biologického otce. Ovšem mnoho nayarských dětí ani neví, kdo je jejich otcem. Otcovství je přiznáváno muži, kterého si žena vzala. I když se s ním často od svatby ani nestýká. To je příklad společnosti, která si nevytvořila nukleární rodinu.

Industrialismus, stratifikace a organizace rodiny

Pro většinu příslušníků západní civilizace je jádrová rodina hlavní příbuzenskou skupinou. Tento přístup vznikl z velkého pohybu pracovních sil spojeného se vznikem průmyslu, kdy jsou lidé nuceni se stěhovat za prací. Proto nukleární rodina je nejcharakterističtější pro moderní civilizaci. Mnoho lidí žije sta kilometrů od svých rodičů. To kde budou žít určuje jejich zaměstnání. U nás to zatím nepřichází v úvahu, i když už se také první vlašťovky objevují.

Uvnitř sociálně rozvrstvených společností se mění hodnotový systém od třídy ke třídě. To samé se děje s příbuzenstvím a jeho vyjádřením. Existují značné rozdíly mezi střední vrstvou, chudými a bohatými. Např. pro nižší sociální vrstvy je charakteristická velká domácnost (jedná se vlastně o rozšířenou rodinu), kdežto příslušníci střední třídy mají domácnosti menší. Rozšířená rodina zahrnuje tři a více generací. Jiným typem rozšířené rodiny je domácnost zahrnující sourozence, jejich manžele a manželky a děti.

Rozšířené rodiny vyskytující se v některých vrstvách moderní západní společnosti jsou vysvětlovány ekonomickou nemožností přežít jako nukleární rodiny. Ve skupině příbuzných se dělí o zdroje potravy a to jim umožňuje žít mnohem levněji. U nás také vidíme rozšířené rodiny. V našich podmínkách je to také často dáno nemožností získat vlastní byt pro novomanžele.

Jádrová rodina u lovců a sběračů

Populace založené na loveckosběračské ekonomii se od společnosti industriální liší i v sociálním uspořádání. Zde obdobně je nejrozšířenějším způsobem sociální organizace nukleární rodina. I když také v lovecko sběračských společnostech není nukleární rodina pravidlem. Typickými organizačními skupinami loveckosběračských společností jsou nukleární rodina a tlupa.

Na rozdíl od střední vrstvy industriální společnosti se lovci a sběrači po svatbě nestěhují od rodiny pryč. Místo toho se připojí k tlupě příbuzných manžela nebo manželky. Někdy se páry nebo celé rodiny stěhují od jedné tlupy ke druhé. I když nukleární rodiny lovců sběračů jsou méně stabilní než v jiných společnostech jsou stabilnější než složení tlupy.

Mnoho loveckosběračských společností nežije po celý rok v tlupě. Nap. američtí indiáni z kmene Šošonů. Po většinu roku se jednotlivé rodiny pohybují jejich územím samy a loví zvěř a sbírají kořinky a rostliny a drobné živočichy. V určitých obdobích roku se rodiny sejdou ke společnému lovu a vytvoří tlupu. Po několika měsících se zase rozejdou.

Industriální i loveckosběračská společnost má několik společných znaků. V žádné z nich lidé nesetrvávají na jednom místě. Pro obě společnosti je typická malá nukleární rodina, která je pohyblivá a ekonomicky soběstačná.

Kmenová organizace

Příbuzenské skupiny a klany

Nukleární rodina je důležitou organizační jednotkou loveckosběračské společnosti i industriálních národů. Podobnou skupinou, která je rozšířená u neindustriálních zemědělských populací je skupina příbuzných, mezi nimiž rozlišujeme příbuzenskou skupinu a klan. Tyto skupiny na rozdíl od nukleární rodiny jsou trvalé organizační jednotky. Může do nich vstoupit nový člen v každé generaci. Také tyto skupiny přetrvávají i když některý z členů zemře.

Unilineální skupina a pobyt na jednom místě (To znamená, že příbuzenství je odvozováno buď jen po otcově linii nebo po matčině příbuzenské linii).

V mnoha kulturách je dáno pravidlem, kde budou manželé žít po svatbě. Mimo západní civilizaci (severní Amerika, západní Evropa) není běžné aby se lidé stěhovali za prací. Mnohem častější je tzv. virilocalita (vir manžel) což znamená, že se nevěsta stěhuje

k příbuzným manžela. Často se tak děje v důsledku patriarchální organizace. Dává to smysl. Jestli že se děti mužů mají stát členy jejich skupiny a pokračovat v tom co dělal otec je lepší, když v této skupině vyrůstají. To se může stát pouze když se žena stěhuje k mužově rodině. Méně rozšířené je stěhování se manžela k rodině ženy v matriarchálních společnostech (uxorilokalita – uxor lat. žena). manželé žijí v rodině nevěsty. Také existují společnosti, které nemají tato pravidla.

Flexibilita v organizaci příbuzenských skupin

Podle pravidel některých komunit jsou někteří lidé ze skupiny vyloučeni, zatímco jiní se mohou stát jejími členy. Tzv. unilineální pravidlo říká, že se určuje příbuznost jen po jedné linii to znamená jen po mužské nebo jen po ženské. Kromě pravidla unilinearity existuje také pravidlo ambilineálního příbuzenství. To znamená že příbuzenství odvozuje jak po mateřské tak po otcovské linii. Ambilineální skupiny se liší od unilineálních v tom, že automaticky nevyřazují děti dcer nebo synů. Lidé si mohou vybrat ve které skupině chtějí žít, nebo změnit skupinu v průběhu života. V unilineálním příbuzenství je členství ke skupině automatické a nelze přejít do skupiny druhé. Lidé jsou narozeni jako členové otcovy nebo matčiny rodiny a jiné příbuzné nemají. Jsou členy tohoto společenství po celý život.

Do roku 1950 byly skupiny obecně klasifikovány jako matriarchální nebo patriarchální. Nerozlišovala se tendence k patri nebo matriarchátu. Nebral se ohled na ambilinearitu. Právě ambilinearita ukazuje jak flexibilní jsou lidské kultury.

Terminologie

V různých kulturách jsou příbuzenské vztahy definovány různým způsobem. Ale vždy se jedná o klasifikační systém, můžeme říci taxonomii nebo typologii. Není to ovšem uměle vytvořený systém.- Je to přirozená taxonomie, vzniklá po generace vytvořená příslušníky dané společnosti. Tato klasifikace je založena na podobnostech a rozdílech klasifikovaných entit.

Ovšem antropologové objevili že existuje omezený počet způsobů, kterými lidé klasifikují příbuznost. Příslušníci různých národů sice mluví různými jazyky, ale užívají téměř shodný systém příbuzenské klasifikace.

Existují čtyři hlavní směry příbuzenské klasifikace v rodičovské generaci: lineární, rozvětvený přímý, generační, rozvětvený nepřímý. Samozřejmě existují i přechodné formy mezi těmito případy.

Terminologie v rodičovské generaci)

Lineární terminologie

Náš systém příbuzenské klasifikace se nazývá lineární systém. Tento systém se vyskytuje nejvíce v oblastech, kde je základní jednotkou nukleární rodina.

Lineární příbuznost odlišuje přímé příbuzné od nepřímých. Lineární příbuzný je předek nebo potomek v přímém příbuzenském vztahu. To znamená že příbuzní v přímé linii jsou rodiče, prarodiče, praprarodiče a další přímí předkové. Přímá příbuzenská linie tedy zahrnuje také děti, vnoučata a pravnoučata.

Vzdálení příbuzní jsou všichni ostatní včetně sourozenců, sestřenic a bratranců, tet a strýců, neteří a synovců. Nejvzdálenější příbuzní jsou lidé příženění nebo přivdaní (synova žena nebo sestřin manžel).

Rozvětvená přímá

Dalším obvyklým příbuzenským systémem je systém rozvětvené přímé příbuznosti. tento typ užívají lidé ve společnostech s pravidly unilineární příbuznosti a s unilokálním (žijí po celý život na jednom místě) způsobem života. Pokud je společnost unilokální a unilineální je

rozvětvené příbuzenství v jedné linii jednoduché. V patriarchální společnosti je to např. otec a otcův bratr, oba patří do stejné skupiny a generace. Protože patriarchální společnosti mají téměř vždy virilokální organizaci, otec a jeho bratři žijí ve stejné skupině. Většinou je tomu tak proto, že sdílejí mnoho společných prostředků, potřebných k životu. Ovšem matčín bratr patří k jiné skupině, žije jinde a v patriarchální společnosti není považován za příbuzného. Matčiny sestry v patriarchální společnosti se často vdávají za muže ze stejné vesnice a taky tam žijí potom jsou příbuzné. Jinak ne. Podobně lze tyto úvahy aplikovat na matriarchální společnost.

Generační příbuzenství

Podobně jako přímá rozvětvená příbuznost, užívá generační příbuzenství stejné termíny pro rodiče, jejich potomky, ale větvení těchto rodokmenů je mnohem složitější. Obecně jsou zde užívány jen dva termíny pro rodičovskou generaci. Mohli bychom je přeložit jako otec a matka, ale mnohem přesnější překlad by byl mužský člen rodičovské generace a ženská členka rodičovské generace.

Generační příbuzenství nerozlišuje příbuzné z otcovy a matčiny strany. Má jediný výraz pro otce, otcova bratra a bratra matky. V matri nebo patriarchální společnosti tito lidé nepatří do stejné příbuzenské skupiny. Generační příbuzenství také užívá jeden termín pro matku, matčinu sestru a otcovu sestru. V unilineální společnosti by také tyto příbuzné nepatřily do jedné příbuzenské linie.

V generačním příbuzenství je jedinec velmi blízce spojen se svými tetami a strýci. Mnohem blíže než v ostatních typech příbuznosti. Generační příbuzenství nalézáme v kulturách, které kladou na příbuzenství velký důraz, ale nerozlišují mezi otcovou a matčinou stranou.

Proto není divu, že generační příbuzenství je typické pro ambilineální společnosti. V těchto případech jak už jsem uvedla není příslušnost k některé z příbuzenských skupin automatická. Lidé si mohou vybrat, zda budou žít v rodině otce nebo matky nebo mohou být členy obou skupin současně. Generační terminologie lidem umožňuje vyjádřit blízké příbuzenské vztahy v jejich rodičovské generaci. Mají stejný vztah k tetám, strýcům a rodičům. Až dospějí sami si vyberou rodinu ve které budou žít. Obvykle společnosti s tímto typem příbuznosti mají také mohou žít po svatbě v místě které si vyberou. Nemají určeno přesně kde budou žít. Mohou žít v ženině nebo mužově rodině.

Generační příbuzenství je typické pro některé loveckosběračské kmeny, např. Kungy z pouště Kalahari a některé kmeny severoamerických indiánů. Užívání stejného příbuzenského systému ukazuje na podobnosti mezi loveckosběračskými skupinami a ambilineálními příbuzenskými skupinami zemědělskými. V obou těchto společnostech mají lidé možnost výběru ke které rodině se přidají. Lovci a sběrači sice žijí v příbuzenských svazcích, ale často se stěhují od jedné příbuzenské skupiny ke druhé. V zemědělských společnostech s ambilineálními a generačními příbuzenskými vztahy tyto vztahy utužují blízké vztahy mezi lidmi a jejich vzájemnou pomoc při obdělávání půdy.

Rozvětvené a vzdálené příbuzenství

Ze všech příbuzenských systémů je systém rozvětveného vzdáleného příbuzenství nejzvláštnější. Má zvláštní pojmenování pro všech 6 příbuzenských vztahů v rodičovské generaci. Tento systém není obecně rozšířený jako ostatní o kterých jsme tady mluvili. Většina kultur, které ho užívají pochází ze středního východu a severní Ameriky. Většina z těchto kultur pochází z jedné ancestrální populace. Proto jsou spojeny podobnými zvyky a tradicemi. Žijí blízko sebe a mají společnou historii.

Pro kulturního antropologa je velice důležité studovat příbuzenskou strukturu národa, kterému se věnuje ve svém výzkumu. Právě příbuzenství hraje důležitou roli v mezilidských vztazích a

politické organizaci ve všech kulturách. Příbuzenství nás informuje o sociální struktuře společnosti. Pokud dva příbuzní jsou nazýváni stejnými termíny, je jednoznačné, že budou mít stejné sociální postavení.

Srovnávací studie odhalily, že příbuzenské vztahy a jejich systém jsou nejpomaleji měnící se složky sociální organizace společnosti. Mnohem rychleji se mění vlastnictví půdy, dědičnost majetku, místo pobytu a následnické vztahy.

Manželství

Žádná definice instituce manželství není tak obecná aby ji bylo možné aplikovat na všechny kultury. Nejpoužívanější definice říká: Manželství je spojení muže a ženy, děti které žena porodí jsou považovány za legitimní potomky obou partnerů.

Tato definice definuje manželství jak je vidí současná společnost, ale nelze ji aplikovat obecně z několika důvodů. Např. některé národy uznávají homosexuální manželství. V jiných společnostech existuje skupinové manželství. Např. v Nepálu si žena bere spolu s manželem také všechny jeho bratry – to se nazývá otcovská polyandrie. V jiných společnostech (nejčastěji patriarchální) se žena vdává za jinou ženu a vzniká tak nesexuální vztah. To se děje třeba v západní Africe, kde bohatá žena (často provdaná za muže) potřebuje ženu, která by se jí starala o domácnost a děti.

V Súdánu žena z kmene Nueru se může provdat za jinou ženu, pokud její otec má jen dcery a tudíž nemá mužského dědice, který je nezbytný aby se zachovala patriarchální kontinuita. Svoji dceru prohlásí za syna a ona se může provdat. Tady se jedná spíše o symbolický význam manželství než o sexuální. Většinou žena, která je formálně prohlášena za muže, žije zcela jinde a je provdána za muže.

Nuerské ženy se svými „muži“ nežijí. Žijí s mužem se kterým má děti. Toto manželství s ženou má jen formální význam (její děti jsou považovány za potomky rodiny ženy – který je sociálně mužem) sociálně než biologické otcovství. Tak se zachová příbuzenská linie její rodiny. Samozřejmě jen v sociálním slova smyslu.

Britský antropolog Edmund Leach (1955) předpokládá, že neexistuje definice manželství.

V některých společnostech existují instituce, které bychom mohli z našeho pohledu klasifikovat jako manželství. Tyto normy se liší od jedné kultury ke druhé a ani jednu není možné použít jako základ pro definici manželství.

Podle Leache existují následující důvody pro ustavení instituce manželství:

1. Oficiálně ustanovit otce ženiným dětem a naopak matku mužovým dětem
2. Ustanovit právo na sex jen mezi oběma partnery
3. Dát jednomu nebo oběma manželům nakládat s tím druhým.
4. Dát právo jednomu nebo oběma manželům nakládat s majetkem toho druhého.
5. Spojit majetek, aby z něho mohli profitovat potomci
6. Zachovat sociální vztahy (příbuzenské) mezi manželi a jejich příbuznými.

Tento seznam ukazuje důvody k zavedení manželství v různých kulturách. .

Zatím nejpoužívanější definicí manželství je následující definice Conrada Kottaka (1997) Manželství je sociálně vytvořený vztah mezi sociálně uznaným mužem (manžel) a sociálně uznanou ženou (manželka) proto, aby děti, které se ženě narodí, byly uznány jako potomci obou manželů. Manžel ovšem může být biologickým otcem těchto dětí nebo jen otcem adoptivním (sociálně uznaný otec).

Incest a exogamie

Ve společnosti, která nemá státní organizaci každý člověk rozeznává ze sociálního hlediska jen dva druhy lidí: přátele a cizince. Cizinci jsou potenciálními nepřáteli. Sňatkem se z nepřítele stává přítel a vytváří se a udržují osobní vztahy a politické spolky. Vdávání a

ženění mimo svoji skupinu nazýváme exogamie. Exogamie spojuje různé skupiny v sociální síť, která je chrání a pomáhá.

Incest znamená sexuální vztah mezi dvěma blízcími příbuznými jedinci. Všechny kultury mají zákony (tabu), které incest zakazují. I když toto tabu je univerzálním znakem všech kultur, v různých společnostech je incest různě definován. Příkladem mohou být rozlišení několika typů bratranců a sestřenic. Rozlišujeme bratrance a sestřenice z prvního kolena na přímé bratrance a sestřenice a bratrance a sestřenice nepřímé.

Děti sestry vaší matky nebo bratra vašeho otce jsou vaši přímí bratraci a sestřenice. Děti sestry vašeho otce a bratra vaší matky jsou tzv. nepřímí bratraci a sestřenice. My v naší kultuře tyto termíny nepoužíváme. Děti sourozenců našich rodičů považujeme za své bratrance a sestřenice a dál je nerozlišujeme. Ovšem v mnoha kulturách se tak děje, především v těch, které uznávají unilineální příbuznost. Příkladem může být skupina, která se skládá ze dvou příbuzenských skupin. Někdy se taková skupina také nazývá moiety z francouzského moitié což znamená polovina. Tato skupina je příbuzensky rozdělena na dvě poloviny. Mohou mít patriarchální nebo matriarchální organizaci. Nepřímí bratraci a sestřenice (děti bratra matky nebo sestry otce) nejsou nikdy členy jedné skupiny. Přímí bratraci a sestřenice pak vždy patří do skupiny člověka z jehož pohledu příbuznost sledujeme (jsou členy jedné, stejné skupiny). V patriarchální společnosti patří k otcově rodině v matriarchální pak k matčině. Přímí bratraci a sestřenice tudíž patří ke stejné generaci a ke stejné skupině. Často bývají nazýváni stejnými termíny jako bratři a sestry. Jsou tedy definováni jako blízcí příbuzní a tudíž jsou tabu a nemohu se mezi sebou ženit a vdávat, nepřímí bratraci a sestřenice tabu nejsou a mohou uzavírat spolu manželství.

Ve společnostech s unilineální moiety patří nepřímí bratraci a sestřenice do opačných rodin. Nejsou tudíž považováni za příbuzné a ženění a vdávání je mezi nimi dovoleno. Ve skutečnosti v mnoha unilineálních společnostech je povinností oženit se s nepřímým bratrancem nebo sestřenicí nebo s někým z jejich rodiny, to znamená se členem druhé rodiny. U kmene Yanomami ve Venezuele a v Brazílii muži nazývají svoji nepřímou sestřenicí ženou a bratrance „nevlastním bratrem“. Ženy naopak takové bratrance označují termínem manžel a sestřenice nevlastní sestra. U tohoto kmene je jako u dalších unilineálních společností dovoleno se ženit a vdávat za nepřímé bratrance a sestřenice. Manželství s přímými bratraci a sestřenicemi je incestem.

Další pravidlo, vzácněji se vyskytující než manželství mezi bratrancem a sestřenicí ukazuje jak lidé různým způsobem definují svoji příbuznost a s tím také incest. V unilineální společnosti jsou příbuzenské vztahy velmi silně vytvořeny, rodič, který nepatří do následnické linie (to znamená v matriarchátu je to otec a v patriarchátu matka) nejsou považováni za příbuzné.

Kmen Lakherů ze severovýchodní Asie dodržují striktní patriarchát. Pokud bychom předpokládali, že rodiče jednoho chlapce se rozvedli a každý se znovu oženil a ve druhém manželství měli každý dceru. Lakherové patří vždy k otcově rodině. Všichni její členové jsou považováni za tak blízcí příbuzné, že se nemohou mezi sebou ženit a vdávat. Proto tento chlapec se nemůže oženit s otcovou dcerou z druhého manželství. To stejné je ilegální také u nás.

Ovšem na rozdíl od naší společnosti, kde je zakázán sňatek se všemi nevlastními sourozenci, u Lakherů se může muž oženit s dcerou své matky z druhého manželství. Není jeho příbuzná, protože patří do rodiny svého otce. Právě Lakherové ilustrují různost pohledů jakými se dívají na příbuzenství a incest příslušníci různých kultur.

Vysvětlení zákazu incestu

Instinktivní strach

Neexistuje jednoduché nebo dokonce obecné vysvětlení, proč všechny kultury trestají incest. Dokonce primatologický výzkum prokázal, že dospělí samci (nižší primáti) nebo samice (vyšší primáti) často opouštějí tlupu ve které se narodili (Rodseth et al. 1991). Tento odchod pomáhá zmenšit počet incestních spojení. Zákaz incestu u člověka tudíž jen dovršuje tendenci primátů.

Jedním z vysvětlení zákazu incestu se nazývá strach z incestu. Tato teorie předpokládá, že strach z incestu je instinktivní a *Homo sapiens sapiens* má tento odpor geneticky zakódovaný. Díky tomuto pocitu se mu vyhýbali i ranní lidé. Tato teorie pokulhává v tom, že ne všechny společnosti zákaz incestu dodržují. Proto se dá těžko mluvit o vrozeném reflexu. Takovým univerzálním pravidlem kultury je používání ohně ale není možné je přenášet geneticky. Pokud by ovšem lidé opravdu měli instinktivní strach ze sňatku s příbuznými nebylo by pravidla zákazu incestu potřeba. Jak víme ze soudních procesů a sociální práce, incest je řídkým, ale trvalým jevem v naší společnosti.

Také hlavní námitka proti instinktivnímu strachu z incestu říká, proč tedy v některých kulturách se mohou ženit a vdávat mezi sebou tzv. nepřímí bratrance a sestřenice, kteří jsou ve skutečnosti stejně blízce příbuzní jako přímí, kteří se mezi sebou vdávat a ženit nemohou. Je jednoznačné, že zákaz incestu má základ kulturní a ne biologický. U primátů nebyl pozorován instinkt, který by bránil incestu. Odchod dospělých nebrání, jen do určité míry redukuje počet incestních spojení. U člověka je dáno kulturní tradicí s kým manželství zakázáno a s kým ne. Také je stanoven trest za porušení tohoto zákazu. Tělesné tresty, věznění, smrt jsou u mnoha společností trestem proti incestu.

Biologická degenerace

Jiná teorie říká, že zákaz incestu se objevil v souvislosti se skutečností, že raný *Homo* zjistil, že z incestních manželství se rodí nenormální jedinci. Aby tomu zabránili zakázali incest. Po tomto opatření se lidský rod rozrostl a rozšířil se do celého světa.

Jaké máme důkazy pro tuto teorii? Laboratorní pokusy se zvířaty, která se množí rychleji než lidé (myši a drozofily) ukázaly při příbuzenském množení efekty inbreedingu, kratší životnost a snížení plodnosti. Nehledě na poměrně slabé dopady inbreedingu, v lidských kulturách jsou pravidla pro manželství založena na pověrách než na předpokladu biologické degradace populace. Ani instinktivní strach ani obava z degradace nevysvětlí pravidlo o sňatku nepřímých bratraců a sestřenic.

Vdej se pryč nebo zemři

Jedním z nejvíce přijímaných vysvětlení pro zákaz incestu je základ donutit lidi aby se ženili a vdávali mimo svoji skupinu. Z tohoto pohledu se tento zákaz objevil již v rané historii lidského rodu. Z tohoto pohledu se zákaz incestu objevil již v dávné historii člověka, protože mu skýtal adaptivní výhodu. Sňatky s blízkými příbuznými byly nevýhodné. Také exogamní sňatky pomáhaly udržovat mír mezi jednotlivými skupinami a vlastně je spojovaly dohromady.

Tento přístup pozvedá roli manželství při vytváření a udržování spojení mezi jednotlivými rodinami. Nucením svých příslušníků k sňatkům mimo svoji skupinu skupina získává spojence. Pokud by se ženili a vdávali jen mezi sebou by naopak vedlo k jejich izolaci a okolní skupiny by je mohli snadno zničit. Exogamie a zákaz incestu jsou považovány za jedny z hlavních činitelů, které pomohly člověku v jeho úspěšném vzestupu. Kromě sociopolitické funkce umožňuje samozřejmě exogamie udržovat genetickou variabilitu a tím i lidský druh.

Endogamie

Exogamie pozvedá sociální organizaci společnosti, protože umožňuje vytvářet příbuzenské spojení mezi skupinami. Naopak pravidla endogamie říkají, že příslušníci určité skupiny se musí ženit a vdávat mezi sebou. Endogamie se v lidských kulturách vyskytuje méně, ale je z antropologického hlediska mnohem prostudovanější. Mnoho kultur povoluje endogamii i když nemá formální pravidla, která by svým příslušníkům nařizovala sňatky s příslušníky stejné skupiny.

Kasty

Jedním z nejznámějších příkladů endogamie je indický kastovní systém. Kasty v Indii jsou skupiny k nimž člověk náleží od svého narození po celý život. Kasty v Indii jsou rozděleny do pěti hlavních skupin (nazývají se varny). Tyto skupiny jsou rozšířeny po celé Indii. Každá z nich má nějaký vztah k ostatním čtyřem. Každá varna má mnoho dalších úrovní, vlastních kast, které se nazývají Jati. Lidé patřící do určité kasty se mohou mezi sebou navzájem ženit a vdávat. Všechny kasty, které patří do jedné varny mají mezi sebou vztahy, obdobně jako varny mezi sebou.

Kasty jsou od sebe odlišeny většinou zaměstnáním, které její příslušníci vykonávají. Mohou se skládat ze zemědělců, obchodníků, kněží atd. Varna nedotknutelných je rozšířena po celé Indii a zahrnuje kasty, které v minulosti byly z rituálního hlediska shledány nečistými, tudíž jim byl zakázán kontakt s příslušníky kast ostatních.

Tradice říká, že sňatek s příslušníkem nižší kasty vede k pošpinění toho z partnerů, který pochází z vyšší kasty. Proto je důležité zachovávat endogamii. Ovšem muž, který měl sexuální styky ženou z nižší kasty se může očistit koupelí a modlitbou. Zatím co žena, která se dopustí toho stejného přečinu s mužem z nižší kasty se očistit vůbec nemůže. Její přečin nelze odčinit. To proto že ženy jsou matky dětí. Jen tak lze zabránit plození dětí mezi kastami a zachovat tak čistou linii a čistotu kasty. I když indické kasty jsou endogamní skupiny některé z nich jsou ještě podrozděleny na exogamní skupiny. To znamená, že se musí ženit a vdávat s příslušníky z jiných skupin, které ale patří k jejich kastě.

Královský incest

Je podobný jako endogamie v kastách. Nejznámější je od Inků z Peru, starověkého Egypta a Havajské kultury. V těchto kulturách se mezi sebou ženily a vdávaly královské děti.

Endogamie byla provozována pouze mezi privilegovanou vrstvou obecný lid měl incest zakázaný a praktikoval exogamii.

Vyjádřena a latentní funkce chování

Abychom pochopili proč králové nerespektovali zákaz incestu, je důležité rozlišovat mezi proklamovanou a latentní funkcí chování. Proklamované chování ukazuje důvod proč se lidé chovají určitým způsobem. Latentní funkce je efekt který má toto chování na společnost, který tito lidé nezmiňují nebo ho nerozpoznali.

Královský incest ilustruje toto dělení. Havajčané nebo Polynézané věřili, že existuje nadpřirozená síla, kterou nazývali mana. Mana mohla existovat ve věcech nebo lidech a odlišovala je od ostatních lidí a dělala je zvláštními, posvátnými. Havajčané věřili, že nejvíce many má vládce. Množství many záviselo na rodokmenu dotyčného. Největší manu měli vládcové. Proto nejvhodnější ženou pro krále byla jeho sestra, nositelka stejného množství many. Tím bylo zaručeno, že vládnoucí rod bude mít úplně nejvíce many ze všech.

Královský incest měl také latentní funkce – politické. Vládce a jeho žena měli jedny rodiče. Tudíž byli svatí úplně stejně. Když se tedy spolu oženili, měly jejich děti úplně nejvíce many z celé země, protože množství many se sčítalo. A nikdo nemohl zpochybnit jejich právo na trůn. Pokud by se král oženil s ženou, která měla méně many než jeho sestra, děti jeho sestry

mohly působit problémy při určování následnictví, protože měly stejné množství many. Svatba královských sourozenců tudíž bránila konfliktům o následnictví. V jiných královstvích vyřešili tento problém jinak. Většinou bylo nástupnictví přičteno nejstaršímu dítěti, nejčastěji synovi, vládnoucího krále. Toto pravidlo nazýváme primogenitura. Královský incest měl také latentní ekonomické funkce. Pokud král a jeho sestra dědili majetek po rodičích, jejich sňatek umožňoval ponechat dědictví v celku.

Manželství v kmenových společnostech

Mimo průmyslovou společnost je manželství sjednáváno spíše pro sblížení dvou skupin než dvou lidí. My považujeme manželství za záležitost těch dvou, kteří manželství uzavírají. U přírodních národů je manželství věcí celé skupiny. Muž si nebere jen ženu (nebo naopak), ale celou skupinu příbuzných. Pokud manželé žijí v rodině manžela musí žena opustit svoji rodinu. Musí prožít zbytek svého života ve vesnici manžela s jeho příbuznými.

Věno

V rodinných společenstvích se sňatek koná za asistence celé rodiny. Často její příslušníci přispívají na dary, které dává rodina nevěsty ženichově rodině nebo naopak. Taky se tomu říká výkupné nebo cena za nevěstu, ovšem tento termín není přesný, protože tato výměna není chápána jako obchod.

Cena za nevěstu kompenzuje rodině dívky ztrátu její pracovní síly a přítomnost tedy citovou újmu. Ještě důležitější je, že ona porodí děti mužově rodině a ne své, která tak bude o tyto pracovní síly ochuzena. Právě děti jsou v patriarchálních společnostech začleněny do otcovy rodiny. V matriarchálních společnostech se cena za nevěstu neplatí, protože děti a dívky zůstávají ve vlastní rodině.

Věno je pomoc, kterou v materiální podobě dává rodina nevěsty ženichově rodině.

Výkupné za nevěstu je mnohem rozšířenější než dávání věna. V mnoha afrických společnostech je cenou za dívku stádo dobytka. Jeho velikost se liší od kmene ke kmeni. Čím je toto výkupné větší, tím je manželství stabilnější. Je to také pojistka proti rozvodu.

U zemědělských společností na rozdíl od lovců s sběračů a průmyslových společností jsou povolena skupinová manželství – polygamie. Máme dva druhy polygamických sňatků.

Nejrozšířenější je polygynie, kdy muž se ožení s více ženami najednou. Mnohem vzácnější variantou je polyandrie, kdy žena má více než jednoho manžela.

Trvalá spojení

U přírodních národů většinou pokračují svazky s rodinou nevěsty nebo ženicha i po smrti jednoho z partnerů

Sororát

Pokud zemře žena, její muž se ožení s její sestrou. Toto pravidlo se nazývá sororát. Pokud zemřelá žena sestru nemá, ožení se její vdovec s některou jinou ženou z její rodiny. To se děje z praktického důvodu není třeba vracet cenu za nevěstu a trvá spojení obou rodin. Sororát existuje jak v matriarchálních společnostech tak v patriarchálních. V matriarchátech, kde manželé žijí v rodině ženy manžel po smrti manželky zůstává v rodině a ožení se s její sestrou nebo jinou ženou z rodiny.

Levirát

Když zemře manžel, tak si většinou žena vezme jeho bratra. tento zvyk se nazývá levirát. Stejně jako sororát jedná se o pokračování manželství, které udržuje spojenectví mezi rodinami tím, že si žena vezme jiného muže z rodiny zesnulého manžela. Nejnovější studie u

afričkých národů prokázaly, že i když je v těchto společnostech levirát povolen, vdovy si automaticky své švagry neberou za manžely a častěji svoji situaci řeší jiným způsobem.

Polygamie

V současné industriální společnosti je rozvod běžnou věcí ale polygamie je nezákonná. Polygamii můžeme definovat jako stav, kdy muž nebo žena má najednou více manželů nebo manželek. V naší společnosti se spojují dva lidé do svazku manželského na základě své vůle a rodiny do toho nezasahují (většinou). V naší společnosti, díky snadným rozvodům existuje tzv. sériová (následná) monogamie. Lidé mají za svůj život více partnerů, ale nikdy několik najednou.

Polygamie se může vyskytovat ve dvou formách jako polyandrie a polygynie. Polyandrie je poměrně vzácná a je známa jen od několika kultur v Nepálu, Tibetu a Indii. Polygynie je mnohem rozšířenější.

Polygynie

Musíme zde rozlišovat mezi povolením polygynie ve společnosti a jejím skutečným praktikováním. Mnoho kultur povoluje muži oženit se s více než jednou ženou, ovšem i v těchto společnostech je většina párů monogamních.

Hlavním důvodem je poměr mužů a žen ve společnosti. Na světě se rodí na 105 hochů jen asi 100 dívek. V dospělosti se tento nepoměr mírně snižuje nebo se převrací v důsledku vyšší kojenecké úmrtnosti chlapců. Také ženy většinou žijí déle než muži. To znamená, že ve společnosti není tolik žen, aby si každý muž mohl dovolit mít více manželek. To ovšem není jediný důvod. Další důvody jsou ekonomické. Jen ti nejbohatší muži mohou zaopatřit domácnost s více ženami (v těchto zemích ženy nepracují a jsou doma a tíha zaopatřování obživy leží zcela na muži).

V Nigérii u kmene Kanuri se muži žení mezi 18 a 30 lety. Ženy mezi 12 a 14 lety. Tento věkový rozdíl způsobuje, že zde existuje mnoho vdov a vdovců. Většina vdov se znovu provdá, některé do polygynních svazků. U kmene Kanuri a jiných polygynních společností tvoří právě vdovy vysoké procento žen, které vstupují do polygynních svazků. V mnoha společnostech je počet manželek indikátorem manželova sociálního postavení a jeho prestiže a bohatství. Čím více má muž žen tím je ve společnosti váženější. Proto jak už jsem říkala na začátku čím je muž bohatší, tím více žen má a chudí mužové mají jen jednu ženu.

V některých kulturách musí druhá žena poslouchat ženu první a pomáhat jí s vedením domácnosti. Postavení druhé manželky je nižší než manželky první. Také se někdy označují jako starší a mladší žena. Někdy první manželka přivede druhou ženu manželovi ze své rodiny. Například u kmene Betsileo na Madagaskaru (mluvili jsme o nich v souvislosti s jejich pořádáním velkých pohřbů) žijí manželky muže v různých vesnicích. První manželka se nazývá „velká žena“ a žije ve vsi, kde manžel má své nejlepší rýžové pole a tráví zde nejvíce času. Čím více má muž rýžových polí, tím více vzrůstá jeho společenská prestiž a poblíž každého svého pole má další domácnost. Jak jsem už řekla nejvíce času tráví s první ženou, ale v průběhu roku navštěvuje i své ostatní manželky.

Více žen může hrát také politickou roli především u přírodních národů. Král kmene Merina na Madagaskaru což je národ čítající asi 1 mil. lidí, má paláce pro svých 12 manželek v provinciích své země. Navštěvuje je na cestě královstvím. Ony mu pomáhají se starat o místní záležitosti (dělají tzv. správce provincií) a sledují situaci v provincii. Král státu Buganda, který se nacházel na území dnešního státu Uganda před kolonizací Afriky měl stovky žen, které pocházely ze všech klanů v jeho národě. Potom každý v zemi byl s králem více méně spřízněn. A všechny klany měly tak možnost být předky příštího krále.

Tyto příklady ukazují, že obecné vysvětlení proč existuje polygynie není. Důvody se liší od kmene ke kmeni, od národa k národu. Někteří muži mohou mít více žen, protože zdědili ženu

po bratrovi. Jiní zase mají více žen pro zvýšení společenského postavení, nebo potřebují pomocnice k vedení domácnosti.

Polyandrie

Polyandrie je velmi vzácná. Většina národů povolujících polyandrii žije v jižní Asii – v Tibetu, Nepálu, Indii a na Sri Lance. V Indii žijí tyto národy úpatí Himalájí v severní Indii. Říkají si Pahariové to znamená lidé z hor. Tento národ prostudoval Gerald Berreman (1969 a 1975). Provedl srovnání dvou skupin příslušníků tohoto národa. Jedna skupina žila západních Himalájích a druhá v centrálních Himalájích.

Obě skupiny jsou historicky a geneticky příbuzné a mluví stejným jazykem. Polyandrie existuje jen u západní skupiny u centrální ne. To Berremana velmi zaujalo, protože jinak jsou si obě skupiny z kulturního hlediska velice podobné.

Předpokládal, že tato praktika vznikla v důsledku různého poměru pohlaví v obou skupinách. Na polyandriinním západě bylo málo žen (asi 789 na 1000 mužů). Nebyla zde dokumentována infantilita novorozených dívek (infantilita znamená zabíjení novorozenat, může se vyskytovat u člověka, např. v patriarchálních společnostech zabíjejí děvčata, viz Čína. také se praktikuje u amerických indiánů, kde když se vdova vdala znovu, nový manžel mohl zabít její děti z prvního manželství. To stejné se praktikuje u opic, které žijí harémovým způsobem života. Např. paviani. Když se do čela tlupy dostane nový samec, většinou v boji zabije samce starého, pozabíjí všechna mláďata bývalého vůdce tlupy, samice se znovu dostanou do říje a on si zplodí vlastní potomky. Tak alespoň částečně eliminuje geny předchozího vůdce).

Předpokládá se že zde alespoň částečně existuje. To vysvětluje nedostatek žen v této oblasti. Polyandrie byla vždycky patriarchální. Otcové v rodině byly vždycky bratři. Nejstarší bratr se oženil a tím se automaticky stali manželi jeho ženy i mladší bratři. Mohli si také ovšem vzít další ženu. Tyto ženy byly tzv. druhé manželky pro ostatní bratry. Pokud se těmito ženám narodily děti, otcové byli všichni bratři dohromady.

V některých vesnicích západních Paháriů existovaly odlišnosti od tohoto schématu, který jsem popsala. V jedné vesnici bylo polyandriinních jen 9% rodin, 25% bylo polygynních a 34% monogamních. Typ manželství odrážel bohatství rodiny, věk bratrů a rozvodů. Typ manželství se pohyboval v určitých cyklech. Např. skupina bratrů se oženila s první ženou v roce 1910. V roce 1915 si vzali další ženu. To změnilo jednoduchou patriarchální polyandrii v polygynní a polyandrickou domácnost. Po pár letech si vzali třetí ženu a ještě později čtvrtou. Po deseti letech jeden z bratrů zemřel a dvě z žen se rozvedly a provdali se znovu. V roce 1955 tato domácnost se stala monogamní, protože přežil jen jeden manžel a jedna žena.

Tento velmi pružný systém manželství umožnil západním Paháriům pracovat a rozšířit se po celém svém území. Počet pracujících dospělých byl asi takový jaký je třeba k obdělání jejich půdy. Protože ženy pracovaly na poli více než muži, majetek dvou bratrů potřeboval k obdělání tři nebo čtyři ženy, zatím co tři nebo čtyři bratři mohli mít jednu nebo dvě ženy (v důsledku nedostatku žen). Vícenásobná manželství se nevyskytují v rodinách, které neměly půdu. Protože zde nebylo potřeba tolik práce. Proto bezzemci byli ve 34% případů monogamní, kdežto majitelé půdy byli ve 26% polyandričtí.

U nepolyandrických Paháriů, kteří žili v centrálním Himálaji bylo naopak více žen než mužů. 85% procent manželství bylo monogamních. Jen 15% bylo polygynních. Kromě totální absence polyandrie, se bratři museli podílet na věnu, které si odnesl do manželství jejich bratr a mohli mít sexuální styky se ženami svých bratrů. Největším rozdílem od Paháriů ze západního Himálaje zde bylo, že děti měly jen jednoho otce. Protože ovšem zde měli právo na sexuální styk i bratři, tzv. otec nebyl vždy biologickým otcem.

Polyandrie v ostatních oblastech jižní Asie se zdá být adaptací na kočovný způsob života mužů, kteří odcházeli z domova za prací, obchodem nebo do války. Polyandrie zaručovala, že

alespoň jeden muž byl vždy doma, aby vykonával práce přidělené v této společnosti mužům. Patriarchální polyandrie je také efektivní strategií v oblastech nedostatku potravy. Bratři s omezenými prostředky obživy (málo půdy) se dělili o jídlo a ostatní produkty v rozšířených (polyandrických) rodinách. Měli jen jednu ženu.